ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՂԲԱՏԻ ԴՊՐՈՑԻ ՄԻ ԳԼՈՒԽ ԳՈՐԾՈՑ

(ԴԵՏԱՇԷՆԻ ԱԻԵՏԱՐԱՆԸ)

Վերևի պատկերի, տաս սանտիմետր մեծութեամբ, հանդերձանքը փոքր ինչ տարբեր է նախընթացից. գլխարկն այստեղ պարզական, բարձր արաղչինի ձև ունի. ներքևի մասում դէպի դուրս ծալուած, բայց ոչ բոլորաձև և հաւասար, այլ կողքերն աւելի բարձր, համեմատաբար. միջին մասը վեր է բարձրանում գմբեթաձև, բայց բոլորակ վերջաւորութեամբ, գագաթին թեթև զարդ կամ փունջ կրելով։ Վեր բարձրացող մասը երկու կտորից է կարուած, կանաչ վերևն սև բծերով և գորշ կարմրաւուն, որոշուած միմեանցից մի սև երիզով. ներքևի ծալուած մասն էլ կանաչ է, սևով եզերուած։ Սրա մազերը սև են, գարձեալ յետևի կողմից սև ժապաւէնով կապուած, որի ծայրերն ուսերի վրայից իջնում են դէպի կուրծքը։ Սա ևս անմոռաց պատանի է։ Վերնազգեստ նոյն երկար պարեզօտն է, սրանը մինչև ոլոքները հասնող, արմաւենիկը յիշեցնող ծաղիկներով կամ զարդով կամիր ֆոնի վերայ, գօտեւորած։ Գօտուց բարձր մասը բացուածք ունի կրծքի վերայ, բացուածքի եզրները ուսերին և կրծքին զարդարուն, կանաչ կտորով, որ կարող է և ասեղնագործութիւն լինել, աւելի հասարակ։ Սա ևս թևերի վերայ ասեղնագործ ժապաւէն ունի։ Ձախը կողքին դրած, բռնած ունի զարձեալ զարդարուն սրբիչ, առանց ծոպերի, իսկ աջով բռնել է մի կանթով ջրաման, ծայրը սուր և թեքուած լիւլէյին, փորը զարդարուն, իսկ ներքևի մասում ոսքով։ Անկրունկ և կարմիր կօշիկների թաթերն են միայն երևում։

9 սա. Խորանը փոքրիկ փոփոխակներով, գրեթէ, նոյն կազմութիւնն ունի, ինչ որ 8բ., տարբեր են գերանների զարդարանքները, արտաքին սիւների խարխխները ձևով նոյն, միայն չորս աստիճաններով հետզհետէ նեղանում է վերին մասում և բոլորակով օղաւորում, իսկ ճակատի արտաքին զարդի կողմից երկու զեղեցիկ թբուչուններ կտցահարում են դէպի գետինը։ Արտաքին լուսանցքի գերանների վերայ կանգնած են երկու վեղարաւորներ, համապատասխան 8բ-ի երկու ֆիգուրներին։ Վերևի վեղարաւորը, 8 սմ. մեծութեամբ, հագել է մինչև ոտները հասնող կապոյտ կապայ կամ ներքնազգեստ և վերևն ձգել շերտաւոր փիլոն, որ առաջի մասում հասնում է մինչև ծնկներից ցած։ Ներքնազգեստի թևերը վերջանում են երիզաւորուած նեղ թեղանիքով։ Դէմքը տարաբաղդաբար եղծուած է, բայց նկատելի աչքերն ու դիմագծերը. ունի կարճ, սևից գորշին անցնող մերուք. դէմքն ուղղուած է դէպի աջ։ Սրածայր, հայկական վեղարը զլխի հետ առնուած է սևով բոլորուած նիմբուսի մէջ, որի ոսկու հետքը միայն նկատելի, իսկ հիմքը կամ աստառը դեղնաւուն, ձուի շաղախով։ Աջ ձեռքին բռնած է պարզ, ոչ օձագլուխ, հովուական գաւազան, զլխի թևերը դէպի ցած խոնարհած։ Գաւազանի ներքևի մասը սրածայր է, խնձորով, մետաղից։ Ձախ ձեռքում, որ չի երևում, թաշկինակով բռնել է կարմիր և պարզ կազմով աւետարան, շուրջը սև գծով եզերուած, կաշին էլ գծերով շերտաւորուած։ Թաշկինակի տակից, վեղարաւորի կապոյտ ներքնազգեստի վերայով, առաջից, ցած են իջնում, երկու ծոպերով վերջացող չուանաձևեր. արդեօք հիւսուած գօտու վերջաւորութիւններն են. նոյնն ունի և միւս վեղարաւորը։ Ոտքերին կարմիր և անկրունկ կօշիկներ ունի, ոտի թաթերն են միայն երևում։ Լուսանցքում կողքից գրուած է «Հայր Եղբայրիկ առաջնորդ սբ. ուխտիս (?!) յիշ. . . .»։

Ներքևի գերանի վերայ կանգնած վեղարաւորը, տաս սանտիմետր մեծութեամբ, նկարուած է ամբողջական դէմքով. հագել

է նոյնպէս երկար, մինչև ոտքի թաթերը հասնող, բաց կինեմոնազոյն ներքնազգեստ-կապայ. վերան ձգել է կապոյտ փիլոն, առաջը բաց. աջում բռնել է երկարաձիգ խաչ, ներքև մասում խնձորով. թևերի, դէպի ծայրերը լայնացող անկիւններում մի մի գնդակ։ Ձախ ձեռքում, դարձեալ թաշկինակով բռնել է կարմիր կազմով աւետարան։ Պարանոցի տակ երևում է սպիտակ շապկի օձիքը, ինչպէս և եղրայրների նկարի մէջ։ Դէմքը, խաչը բռնած ձեռքը շատ կանոնաւոր, հասակը համաչափ, ինչպէս Մարգարէ նկարչի միւս պատկերները, որոնց մասին խօսք կ'լինի։ Այս վեղարաւորն էլ ունի կարճ, երկճիւղ միրուք, նուրբ բեխեր, բերանը եղերուած կարմիր և կանոնաւոր շրթունքներով, այտերը բնական, կեղրոնը քիչ կարմրաւուն, գեղեցիկ և աղեղ յոնքերով։ Վեղարը, գլուխը պարանոցի հետ առնուած է լուսոյ բոլորակ պսակի մէջ, եղերուած սև գծով, յատակը դեղին, ոսկեփոշին թափած, գուցէ և բոլորովին առանց ոսկու, միայն ձուլ դեղնուցով։ Կողքից գրուած տողից կարդացուում է «կազմիչ սորին եւ հայր . . . ի սմին յիշեսջիք»։

10բ — 11ա խորանները, 20,8×18,5 սմ. մեծութեամբ, հաստատուած են երեք երեք սիւների վերայ. առաջնի յատակ կազմող գերանի վերայ գրուած է «հոգի սբ. ԱՆ գթայ ի հոգին Իպատոսին ծառ(այի... քո?)։ Սիւների կազմութիւնն ու զարդարանքները նման վերևի նկարագրութեան փոփոխակներով. նրանց վերևի գերանի վերան սպիտակագեղով գրուած է. «տր. (մի քիչ փչացած) ԱՆ գթայ ի հոգի Ռիմանոսին ծառայի քո ամէն (վերջին բառը կիսով չափ եղծուած)»։ Սիւների վերան հաստատուած է քառանկիւնի խորանը, կողքերի շրջանակները արմաւենիկի զարդերով, իսկ վերևում կապոյտի վերայ սպիտակագեղով գրուած է. «տր. ԱՆ ողորմեա Առաքել. . . (ի ամէն?)։ Խորանի ներքևի մասն են կազմում կիսաշրջաններից կազմուած զոյգ լիւնեաններ, որոնց գլխին մի երրորդը երեքքառորդական բոլորակով։ Վերևի անկիւններում ներսից՝ մի մի հիւսկէն վարդակ, իսկ սրանց և լիւնեանների մէջ մի մի եռատերև, հպման տեղում կարմիր գնդակ, և առնուած ցոզուններով բոլորակի մէջ. երեքքառորդական լիւնեանի կեդրոնում դարձեալ մի վարդակ արմաւենիկի և ցոզունների հիւսկէն զարդերով։ Լիւնեանների կամարների տակ գրուած է. «Կանոն Բ։ յոբս երեքն», միւսում եւս՝ «Կանոն Բ. յոբս երեքն»։ Արտաքին լուսանցքում երկբուն, կանաչ նռենենու երկու կողմից մի մի արագիլ փաթաթել են պարանոցները ծառին. ոտներն ու կռուցները կարմիր, փետուրները կապոյտ սպիտակով գծաւորուած։ Սիւների գլխի տախտակի վերայ, արտաքին լուսանցքում կանգնած է ոճաւորած մի սիրամարգ, պոչը խիստ վեր ցցած և ծայրից նռնանման զարդ կախուած. ոտքերը, կռուցը և գլխի զարդը կարմիր, իսկ փետուրները կապոյտ, սպիտակ և մոյգ մանուշակագոյն գծերով։ Ճակատի արտաքին զարդը բուսական է, որին դարձած են մի մի աղաւնի, իսկ անկիւններում եռատերևը յիշեցնող բուսական զարդով։

11բ. Ձևակերպութեամբ նման 10բ-ին, սիւների զարդարի փոքրիկ փոփոխութեամբ։ Սիւների գլխի գերանի վերայ գրուած է. «ԱՆ իմ Յս. ողորմեա մեզուցեալ ողոյս ամէն». ճակատի տախտակի վերայ. «Տր. Յս. ողորմեա Սա. . . (հակա, փչացած)»։ Արտաքին լուսանցքի նռենենին ոճաւորած արագիլներով և սիրամարգով նման նախընթացին։ Ճակատին իրար դիմացի երկու թռչունները գլուխները յետ են դարձրել, պարանոցներին էլ կարմիր մանեակ ունին։

12բ — 13ա. Գեղարուեստական նոր մոտիւներ չեն տալիս, այլ տարբեր ձևակերպութիւններ եւ դասաւորութիւններ են միայն նախընթաց մոտիւների։ Արտաքին լուսանցքում 12բ. մի ձիթենի ունի, որին փաթաթուել է բերանը բաց և եղջիւրաւոր մի օձ։ Իսկ վերին տախտակի վերայ կանգնած է մի ոտքով, միւսը վեր բարձրացած, պարիկ՝ մարդկային գլխով և թռչունի մարմնով. պոչը ոճաւորած, գլխին սրածայր, բարձր գլխարկ, ներքևի մասը դէպի դուրս ծալուած բոլորաձև։ Ճակատին դրսից՝ կեդրոնում՝ արմաւենիկից եւ եռատերևից կազմուած մի զարդ, որից նռենենու ճիւղերը տարածուում են աջ և ձախ և երկու կաքաւներ կցահարում են նրանց։

13բ-ի արտաքին լուսանցքում, ներ-

digitised by A.R.A.R.@

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

ԽԻՐՊԷԴ ՖԱՇԻԼԻ (Pella) ՎԱՆՔԻՆ, ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ ԵՒ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏԱՆ ՆՈՐԱԳԻՒՏ ԱՒԵՐԱԿՆԵՐԸ

(Ե. ԿԱՄ Զ. ԴԱՐ)

(Շար. «Օիոն» 1934 էջ 114 էն եւ վերջ)

Դ. ՇԷՆՔԵՐԸ

Շէնքերը՝ որոնց նպատակին և յատակագիծին մինչեւ հիմակ ծանօթացած ենք սակաւաթիւ են և շատ գէշ պահպանուած։ Անոնց ամենէն կարեւորն է Պազիլիքան։ Այս եկեղեցին՝ Շուամաքէրի Pellaին մէջ, ունի յատակագծի մէկ քանի սխալներ։ Ասոր պատճառն է հաւանաբար փլած պատերուն չեղջակոյտը որ այն ատեն արգելք կ'ըլլար. բայց գիւղացիները լաւ կերպով մաքրեցին և յատակագիծը յայտնի եղած է։ Եկեղեցին եռաթեւ Պազիլիքա մ'է երեք կողակներով. կը պարունակէ երեք դռներ արեւմտեան ծայրը և հաւանաբար հիւսիսային եւ հարաւային իւրաքանչիւր կողմերը երկու, թէև միայն այս երկուքի մասին ստոյգ հետքեր մնացած են։ Ստուգիւ չորրորդ հիւսիսային թեւ չկայ, ինչպէս ցոյց կուտայ Շուամաքէրի յատակագիծը։ Անոր կողմէ ցոյց տրուած արեւմտեան գաւիթին հետքը գտնուած չէ։ Շէնքին հարաւը կայ երկար ուղղանկիւն գաւիթ մը՝ մտած արեւելքէն և արեւմուտքէն, հարաւին վրայ գոնէ մէկ դուռով։ Ասոր հարաւը կայ ուրիշ երկար սենեակ մը արեւելեան ծայրը կողակով մը, որուն արեւմտեան պատը անյայտացած է։ Պատը բաժնելով այս երկու սենեակները կ'երկարին դէպի արեւմուտք արտաքոյ քան եկեղեցւոյ արեւմտեան պատը եւ ունի դուռ մը այս երկրութեան վրայ. անստոյգ է թէ այս պատը որքա՞ն հեռու դէպի արեւմուտք չարունակուած է։ Բուն եկեղեցին բաժնուած է թեւերու սիւնաշարքով, հարաւային սալայատակին հիմերէն մասամբ տեսանելի և սիւնաշարքին սիւներէն երկուքին դիրքը և հիւսիսային սիւնաշարքին սիւնին միայն դիրքը կարելի կ'ըլլայ գանագանել։

Եկեղեցին ունի մէկ արեւմտեան եւ մէկ հիւսիսային գաւիթ, որուն արեւմտեանը խիստ կարեւոր է։ Ան մտած է լայն դուռով արեւմտեան պատին մէջ և հաւանաբար շրջապատուած է սիւնաշարքովը. բայց այս որոշ չէ։ Հիւսիսային գաւիթը անկանոն ձեւով է և շրջապատը ամբողջութեամբ հետեւելի չէ. հարաւ արեւմտեան անկիւնը կայ լայն փոս մը, ձեւով ուղղանկիւն, որուն նպատակը անորոշ է. լեցուն է ինկած քարերով։

Շէնքերուն որմադրութիւնը լաւ է, քարերը քառակուսի և լայն, շաղախը կատարելապէս թափած, հաւանաբար անձրեւէն։ Յոյակները բիւզանդական ձեւով եւ պատուանդանները Աղղիկեան։ Շէնքը արագօրէն քանդուած է, վասնզի շատ է մօտ գիւղին եւ յարմարազոյն քարահանք մը։ Հետաքրքրական պիտի ըլլայ հիւսիսային գաւիթի փոսին նպատակը գիտնալ և յատակագիծը հաւանաբար պիտի ամբողջանայ քիչ մը աւելի ուշադրութեամբ։ Եկեղեցին բիւզանդական շրջանի թուականին կը վերաբերի, հաւանաբար Ե. կամ Զ. դարուն։

Թատրոնը ճշդօրէն հաստատուած կը թուի Հովտին ծայրը փոքր ադրիւրին մօտ, Խիրպէդի հարաւային արեւելեան անկեան ստորոտը։ Ան քանդուած կը թուի, վասնզի գործնականապէս անճանաչելի է. իրօք մենք չենք կրնար ճանչնալ մինչեւ որ յատակագիծը չտեսնենք. այսինքն այն ատեն՝ երբ տղայ մը գաւազանով կը հետեւի պատին գծին եւ կը շինէ կոր գիծ մը, և յայտնի կ'ըլլայ որ ասոնք փոքր թատ-

---

քեւից՝ մի թռչունի կտցից կախուած է բուրվառաձև անօթ, որ երեւան է գալիս հայ հնագոյն և զուտ արևելեան ծագում ունեցող աւետարանների մէջ. վերևի տախտակի վերայ դրուած է եռոտանի աշտանակ, հաստ և վառուող մոմով։ Ճակատին նռնենու ճիւղերը փռուած են աջ և ձախ, որ կտցահարում են մի մի կաքաւ։

ԴԱՐԵԳԻՆ ԱՐԲԵՊՍ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆ

(Շարունակելի)

digitised by A.R.A.R.@